

XATİRƏLƏRDƏ YAŞAYAN İNSAN

Mirvarid DİLBAZI,
Xalq yazıçısı

Təbiət bizə nə vermişsə də hamısını bir-bir geri alır. Yalnız uşaqlıq xatirələrimizi zehnimizdən silməyə onun qüdrəti çatmayır.

Böyük müəllimimiz, ustadımız Abdulla Şaiqin poeziyası mənim uşaqlıq xatirələrimin, bəlkə də tərcümeyi-halının elə təmiz, elə həzin, elə kövrək bir hissəsidir ki, illər keçdikcə bu poeziya fikrimdə, hissimdə, duyğularımda daha da müqəddəsləşir. Bu xatirələr məni Vətən torpağına möhkəm köklərlə bağlayır.

1917-1918-ci illərdə mənim iki dayım Qori seminariyasında oxuyurdu. Odur ki, babamın evində həm rus, həm də Azərbaycan yazıçılarından, mütəfəkkirlərindən kitabları vardı. Gündüzün qayğılarından sonra, axşamlar Füzuli qəzəllərindən, Firudin bəy Köçərlinin “Balalara hədiyyə”, Abdulla Şaiqin “Uşaq gözlüyü”, “Uşaq çeşməyi”, “Türk çələngi” kitablarından, Sabirin, Səhhətin, Rəşid bəy Əfəndiyevin şeirlərindən oxunardı.

Divar sobasında yanan odunların çatırtısı susub, qızıl gözün üstünü ağ gül təbəqəsi örtənə qədər şeirlərin oxunuşu davam edərdi.

Babamın gözəl səsi vardı, şeirə aludə idi.

Abdulla Şaiqin “Dağlar sultanı” şeiri oxunanda hamımız canlanardıq, xüsusilə uzaq səfərlərdə çaylı, şələləli, meşəli, çəmənli, uçurumlu dağ yollarında ömrü at üstündə keçmiş babam o şeiri dönə-dönə oxuyar, oxutdurar, sonra onun sözlərini həzin, təsirli bir səslə zümzümə edərdi. Evdə beş uşaq hamımız susar, bu səslə əfsunlanardıq. Mən isti sobanın yanında taxt üstündə oturmuş anamın qolunun

altına girib, babamın zümzüməsini dinləməyi çox sevərdim.

Fikrim çənli yaylaqlarda dağ çiçəkləri toplardı.

Yenə də nə zaman Abdulla Şaiqin əsərlərini vərəqləyirəm, buradakı şeirlərin hərəsi mənim fikrimi sehirli bir aləmə çəkib aparır. “Ala-bula boz keçi”yə həsr olunmuş şeiri oxuduqdan sonra gördüyüm yuxunun təsiri hələ də mənimlə yaşayır.

Biz yatan otaqda iri ağ çini şarlı, otuzluq asma çıraq yanırdı. Gecələr nənəm, babam öz otaqlarına gedər, anam da lampanın piltəsini aşağı çəkər, ancaq söndürməzdi. Otağı zəif bir işıq işıqlandırır, elə bil divarlarda kölgələr titrəşirdi.

Belə gecələrin birində mən “ala-bula boz keçi”ni və boz qurdu yuxumda gördüm. Keçi evimizin üstündəki hündür qayalı dağa dırmaşmış, orada çalılar arasında bitən sarı yemlik çiçəklərini, qırçınlarından şəh dərman qaya otlarını yeyir, mən də təzəcə açılan lələ güllərini, yemlik çiçəklərini dərib dəstə bağlayırdım. Aşağıda Dəmcili bulağın suyu qaya otlarını yuya-yuya şır-şır axır, yuxarıda ayaqları xınalı kəkliklər, turaclar öz bahar nəğmələrini oxuyurdular. Birdən dişləri iti, caynaqları sivri, uzun, gözləri od saçan boz qurd çıxdı. O iki ayağı üstə durub keçiyə baxdı və heybətli bir səslə uladı. Turaclar uçub getdilər. Keçi qaçmaq istədi, yol tapmayıb qayadan aşağı yuvarlandı. Burada qərribə bir hadisə baş verdi: dağın ətəyində birdən çox-

lu bənövşə gülü açıldı, onlar birləşib çətirə döndü və keçi bu çətinin içinə düşdü.

Mən yuxudan ayıldım. Bütün bədənım titrəyirdi. Ətrafıma baxdım, ancaq nə boz qurd vardı, nə keçi, nə də turaclar. Zəif işıq ananın üzünə düşmüşdü. Onun üzü elə sakit, elə nürani idi ki, mən bundan ürəkləndim, anamın qoynuna sığındım. O, yuxulu-yuxulu məni qucaqladı. Mənə elə gəldi ki, dünyada anamın qollarının arasından isti bir yer, onun nəfəsindən ətirli çiçək, ondan güclü məxluq yoxdur.

İndi mən bu şeirləri nə vaxt oxuyuramsa, zəif çıraqlı işıqda gördüyüm o nurani simanı, o isti nəfəsi, bir sözlə həzin, şəfqətli anamı, o yemlikli qayaları, nəğməli turacları, o yerləri, o günləri, uşaqlıq dünyasını xatırlayıram.

**Ay pipiyi qan xoruz,
Gözləri mərəcan xoruz!
Sən nə tezdən durursan,
Qışqırıb banlayırsan!**

Bu şeiri oxuyanda xəyalım yenə illərin uzaq yollarından geri qayıdır. Qapımızdakı – qışda budaqlarında buz saçaqları, yazda ağ çiçək salxımları üstündə bal arıları uçuşan akasiya

ağacı yadıma gəlir.

Abdulla Şaiqin “İki qaranquş” şeiri də unudulmaz xatirələrimlə bağlıdır. Bu xatirələrin arxasında elə əlvan lövhələr var ki, mən onları təsvir etməkdən acizəm. Yalnız bunu deyə bilərəm ki, qaranquşlar gələndə mən yenə də qırmızı kirəmidli damında qaranquşlar yuva quran baba evini, bağları, alçaq, badam çiçəkli kəndimi-zi görən kimi qaranquşlara üz tutub:

Çox uzun sürdü ayrılıq və səfər.

Vətənimdən gətirmisən nə xəbər! –

deyən həssas, vətən məhəbbətli şairin həsrətli, şəfqətli səsinə eşidirəm. Bu səslə anadillərin, bülbüllərin səsləri də qarışır. Mən də belə anlarda onlara qarışıram, bahar yağışları altında otlar, çiçəklər kimi islanıb, təzələnirəm.

Səfərlərim zamanı nə zaman yollarda dovşan görsəm kənd məktəbimizi, iki kəndin arasındakı düzənə səpilmiş qar çiçəklərini, orda bizdən hürküb qaçan dovşanları xatırlayıram. Fikrim o qar çiçəkli, yovşanlı düzlərə uçar.

Dovşan, dovşan ay dovşan,

Qaçma dayan ay dovşan!

Qaçma səni sevəndən,

Can kimi bəsləyəndən!

Bu şeiri oxuya-oxuya fikirləşirəm: boz ayın gah yaz günəşi ilə qızaran, gah qış buludu ilə bozaran göyləri altında, çiyimizdə “Tiflis şəhərindən alınmış” qəhvəyi məktəb çantamız, üzünə günəşə qaçmış günəşli günlər nə günlərdir?

A.Şaiqin uşaq şeirləri dilinin sadəliyi, duyğuların səmimiyyəti ilə bizim uşaq ürəyimizi beləcə fəth etmişdi. Bu şeirlər indi də mənə eyni qüvvətlə təsir edir.

“Yetim cücə”, “Quzu” şeirlərində daha qəmli xatirələrim bağlıdır:

Bir obada miskin quzu

Mələr-mələr gəzər düzü,

Anasın axtarar gözü,

Dedim qaçma gözəl quzum,

Səni mən bəslərəm özüm.

(Şeirin ilk nəşrində miskin quzu idi)

Yaxud: “Yetim cücə” şeirindən:

Ay kiçik soluq cücəm,

Boynu buruq, yoluq cücəm,

**Açma o nazlı dimdiyın,
Başlama qəmli cik-ciyin!..**

1918-ci ilin baharında atamın vəfatından sonra babamın kəndi Daşsalahlıya gəldik. Cavan anam buraya kədərini, göz yaşlarını bacım Yaqutla mən də uşaq həsrətimizi gətirdik. Gözlərimiz həmişə atamızı, uşaq yoldaşlarımızı, arx altının bənövşəli bağlarını axtarırdı.

Uşağın sevincini hamı görür, duyur, kədərini isə özündən və anasından başqa heç kəs duya bilməz. O kədər yer altında gizli axan çaylara oxşayır.

Şair poeziyasının səmimiyyəti ilə nə zaman bu şeirləri oxusam, uşaqlığımın ata həsrətli, ana şəfqətli illərini xatırlayıram.

Daşsalahlı kəndi yuxarı Daşsalahlı və aşağı Daşsalahlı adıyla iki hissəyə bölünürdü.

Biz yuxarı Daşsalahlıda Damcılı bulağın yaxınında olurduq. Aşağı Daşsalahlı ilə arada iki-üç kilometr yol vardı. Bizi məktəbə aparən yollar qışda, payızda qarlı, yağışlı, palçıqlı olurdu. Yazda bu yolların hər iki tərəfi çöl bənövşələrilə, qızıl lalə güllərilə, çiçəklə, çəmənə bəzənərdi. Bu yolların ətrafında hərdən taxıl da əkərdilər. Bu yaşıl taxıl ümmanın arasında Abdulla Şaiqin:

**Qaçdı ayaz, qar boran,
Can gülüm, can, can!
Bizə qaldı çöl, orman
Can gülüm, can, can! –**

Şeirini oxuya-oxuya məktəbə gətirdiyimiz o günlər elə fərəhli, elə zəngin olurdu ki, qışın palçıqlı yolları heç vecimizə gəlmirdi.

1921-ci ildə Bakıda Darulmuallimat açıldı. Azərbaycan rayonlarının hər yerindən oraya qızlar cəlb edildi. Bacım Yaqutla mən də 3-cü sinfi bitirəndə kənd Soveti tərəfindən buraya oxumağa göndərildik.

Mərhəmətli nənə, babamızdan, isti nəfəsli anamızdan, bayatılı, nağıllı qonşularımızdan, yaşlılarımızdan ayrıldıq. Pipiyi qan xoruzun ilk banında yola çıxdıq. Anam göy boyaqlı məhəccərə söykənib, arxamızca baxa-baxa qaldı... Çikalov küçəsində indi Bakı komutəsi yerləşən əzəmətli binanın divarları arasında yeni həyatımız başlandı. İndi "Dağlar sultanı" şeirini dərslərlərimizdə, sinif otaqlarında ox-

uyurduq.

**Dan atınca xoruz, beçələri banlar,
Siz dumanlı dərə, bayır, ormanlar,
Dağ, dərədən çəkilməmiş dumanlar
Təbiətin zövqünü onlar anlar.
Bu yerlərin sultanıdır çobanlar!
Həm bəyidir, həm xanıdır çobanlar!**

**Gözəl olur bizim yerin yaylağı,
Gül-çiçəkdir bu yerlərin otağı.
Bir cənnətə bənzər hər bir bucağı,
Durna gözü kimi vardır bulağı
Bu yerlərin sultanıdır çobanlar!
Həm bəyidir, həm xanıdır çobanlar.**

O vaxt bu şeiri oxuduğum zaman yaşadığım duyğuları necə təsvir edim? Bu duyğular yenə də məni eyni qüvvətlə həyəcanlandırır, romantik xəyallarımı qanadlandırır.

F.Köçərli kimi münəvvər bir sima "Dağlar sultanı" adlı şeirdən çox təsirlənmiş və 1911-ci ildə A.Şaiqə bu təsüratını bir məktubda belə ifadə etmişdir: "...Bizim dağların gözəl mənzərələri təbii-şeiyyətimizə bir növ təhrik verib təzə fikirlərin və təzə xəyalların doğmasına səbəb olubdur... "Dağlar sultanı" kimi gözəl bir əsərin vücudə gəlməsinə bais olubdur. Filhəqiqətən çobanlar haqqında yazdığımız şeirlər mənim çox xoşuma gəldi, neçə kərəm onları özüm üçün və şagirdlər üçün oxumuşam. Onlara da çox xoş gəlib üzünü köçürüblər. Onların xoşa gəlməsinə səbəb şeirlərin sadəliyi və həqiqi hissiyyatdan doğub vücudə gəlməsidir".

A.Şaiqin inqilabdan əvvəlki şeirləri xalqımızın çətin, acımacaqlı taleyinin güzgüsüdür desəm səhv etməərəm. Daha doğrusu, bu, şairin fəryadıdır. "Əkinçi" şeirində Şaiq can yangısı ilə deyir:

**Borclarına indi, gözüm, çarə qıl;
Çul, palazı qışda satıb, soymusan.
Külfətini quru yerdə qoymusan,
Haydı oyan, dərdinə bir çarə qıl!**

**Təknədə şey yox, nə ahurda saman,
Külfətinin səndə qalıbdır gözü.
Yaz günəşi qarşılıyır, bax, sizi,**

Haydı, a zəhmət mələki dur, oyan!

Köçəri həyatının bütün çətinliklərini şair “Köç” hekayəsində nəsilərə bir xatirə qoyub. Bu hekayədə həm təbiətin sehrli gözəlliyi, həm də bu gözəllik içində məişətin ağırlığına qəhrəmanlıqla sinə gərən “ayrım qızı” ilə “Kərim baba”nın saf, müqəddəs obrazları oxucunun əbədi olaraq xatirindən çıxmıyır.

Bu hekayə də bizim evimizdə dönə-dönə oxunardı. Vətən təbiətindən çox yazan şairləri bəzi oxucular arasında qınayanlar da olur. Lakin bu, yalnız fikirdir.

Vətən təbiətinin gözəlliklərini tərənnüm etməklə vətən məhəbbətini bizim qəlbimizə

cəhaləti, zorakılığı, milli əsarəti qamçılayırdı, onun “hər şey köhnə” şeirində bu duyğular daha qabarıq verilir:

Doğarmı bir yenilik bu mələlin altında?

Bu yer, bu göy, bu günəş, bu həyat köhnə.

İdarə köhnə, bəşər köhnə, kainat köhnə!

Cahan yaşarmı bu müdhiş zavalın altında?

Axıb gedir bulanıq çay kimi dövrən,

Zavallı millətimin haqqı olmada pamal!

Yetiş, yetiş daha sən ey ümidi istiqbal

Bu zillət ilə keçinsinmi bəylə qanlı zaman!

Və nəhayət şeirin axırında:

Bitir bu zülmələri, ver cahana şanlı həyat!

– misralarını oxuyuruq.

aşılacaq, o torpağı, o çayı, o bulağı, o insanları, o sözləri, söhbətləri bizə sevdirməyə qadir olan yazıçı əsl xalq yazıçısıdır.

İllər keçib, yaş ötüb, başımdan fərəhli, kədərli çoxlu hadisələr keçib, lakin o illər, yaddaşımın səhifələrindən Şaiq şeirlərinin şirin təəssüratından bir qəlpə də qopara bilməyib, üzərindən boranlı qışlar keçmiş tarla qoynunda dəni saxladığı kimi, mənim ürəyim də o şeirlərin təsirini beləcə qoruyub, saxlayıb.

Şairin inqilabdan qabaqkı şeirlərində həm də bir incə hüzn, kövrək bir intizar vardı. O, xalqımızın azad günlərini görmək üçün həsrət çəkirdi. Bu həsrəti, xalqının qəlbinə də aşılayırdı. A.Şaiq də Sabir, Səhhət, Hadi kimi

“Vətənə qayıdarkən” şeirində:

Qəmlərini ver mənə ah, ey vətən!

Qollarını gərsənə ah, ey vətən! –

deyən şair nəhayət: “Məzlumların ümidisən!” deyərək, “iyirminci əsrə xitab” şeirini yazır.

Bütün qəlbi, hissilə vətənpərvər olduğu qədər də insanpərvər olan şair hələ 1910-cu ildə bütün millətləri qardaşlığa çağırırdı:

Hamımız bir günəşin zərrəsiyik,

Hamımız bir yuva pərvərdəsiyik...

Bu şeiri bizim ailədə demək olar ki, hamı əzbərdən bilirdi.

Azadlıq təşnəsi olan şair inqilabı böyük ruh yüksəkliyi ilə qarşılayırdı. Bu inamın qüdrətilə ölməz əsərlər yaratdı. 1924-cü ildə, azad olmuş Şərq qadınına həsr edib, “Şərq qadını”

jurnalında çap etdirdiyi “Zəhmət pərisinə” şeiri azadlığın himni kimi səslənirdi.

**Derdim ki, bahar olsun,
Dağlar, dərələr dolsun
Min dürlü çiçəklərlə.
Derdim ki, günəş doğsun,
Zülmətləri həp boğsun,
Nur saçsın ətəklərlə.**

Seminarıyada oxuduğum illəri bizim ən çox oxuduğumuz, əzbərlədiyimiz şeirlərdən biri də bu şeir idi.

İndiki pionerlər sarayının yerində seminarıyanın bağbanı Hacı əmi çoxlu bənövşə və məxməri çiçəklər əkməşdi. Yadımdadır, yazın ilıq, günəşli bir günündə bir neçə qız o bağa çıxdıq. Hacı əmi bizə bənövşə dərib verdi. Mən A.Şaiqin “Zəhmət pərisinə” şeirini öz-özümə oxuya-oxuya elə həssas, elə xəfif oldum, elə ruhlandım ki, orada təbiətin gözəlliklərini təsvir edən şeirimisraları yarandı. Heyf ki, mən o Şaiq ruhunun hərəratilə yaranmış şeirin misralarını elə oradaca nurani Hacı əminin bənövşələrinin arasına səpələdim, onun əhəmiyyətini başa düşə bilmədim.

Axşamdan bərk qar yağmışdı. Səhər günəş doğdu. Bizim sinif otaqlarının pəncərəsini örtmüş qar zolaq-zolaq əriyir, biz də “can gülüm, can-can!” nəğməsini fərəhlə oxuyurduq.

İndi hər zaman qar yağıb, günəş doğanda o qışı, qarı, o günəşi xatırlayır, o fərəhli duyğuları yaşayıram.

A.Şaiqin çox əhatəli yaradıcılığından danışmaq mənim imkanım xaricindədir.

A.Şaiq birinci növbədə böyük insandır, böyük müəllimdir, yazıçıdır, alimdir. A.Şaiq ondan yuxarı dərsləklərin müəllifidir. Orijinaldan 14 min misralıq “İsgəndərnamə”ni, Şərq ədəbiyyatından Firdovsi, Rumi, Avropa ədəbiyyatından “Maqbet”, rus ədəbiyyatından Puşkun, Lermontov, Nekrasov, Çexov, Marşak, Barto, Tolstoy kimi münəvvərlərin əsərlərini doğma dilimizə tərcümə etmişdir. M.Qorkidən tərcümə etdiyi “Şahın nəğməsi” və “Fırtına quşu” birinci dəfə 20-ci illərin əvvəllərində çıxan dərsləklərə daxil edilmişdi.

Krılovun otuzdan yuxarı təmsilini tərcümə edib, müsabiqədə birinci mükafatı A.Şaiq almışdı. Şairi torpaqdan, millətdən ayrılmış ziyalıları qamçılayan əsərləri, hər sətiri

şeh damlası kimi büllur məhəbbət şeirləri, romantikası, xatirələri, şaiq dövrünün münəvvərlərinin ona yazdığı dərin məzmunlu yaradıcılıq məktubları, pyesləri, poemaları nəzəriyyəçilərin, alimlərin qələmi ilə işıqlandırılıb və işıqlandırılacaq.

Hələ Şaiqin romantikası! Bahar yağışları, otları, çiçəkləri tozdan-torpaqdan yuyub təmizlədiyi kimi, o romantika da bizim duyğularımızı işıqlandırmışdı.

Əsər var dəfələrlə oxuyursan, yadında bir şey qalmayıb, xalq demişkən: nə yandırır, nə dondurur. A.Şaiqin əsərləri isə illərin tufanlı günlərindən keçib, mənim qəlbimdə hələ də o ilk təsirlə yaşayır.

Mən A.Şaiqin

**Ey bulanıq Kür, dərə, səhra, çəmən,
Bu görünən sənmisən ah, ey Vətən!
Könlüm açıldı yenə gördüm səni
Ey ulu əcdadımın mədfəni! –**

misralarıyla başlayan “Vətənə qayıdarkən” şeirini oxuyanda sanki, uşaqlaşırım. Bəyan kökü, qar çiçəkləri, bənövşə qomları, sarı yemlik, qırmızı lalə, ağ sarı boyma dərən güllərini dərdiyim təpələrdən üzümə yenə də ətirli yellər əsir. Qarşımda uşaqlıq aləminin unudulmaz nağıllar dəryası, Vətən torpağı görünür. Təəssüratım elə güclü olur ki, sanki iki qanad çəkib məni zirvələrə qaldırır, oradan mən yazda qol-qol olub bulanıq axan çayları, dalğalı yaşıl zəmiləri, yemlikli düzənləri xəyalımın gözlərilə seyr edirəm. Anamın ər evində, ata ocağını xatırlayıb həzin səslə oxuduğu bu bayatını xatırlayır və onun şəfqətli səsinə eşidirəm:

**Qəribin öz dağları,
Tutubdur toz dağları.
Yel vursun, çən dağılsın,
Görünsün öz dağları.**

Mən burada ulu əcdadımızın müqəddəs mədfəni olan torpağa üzü üstə düşüb əcdadımızın illərin, əsrlərin arxasından gələn səslərini dinləyirəm. Torpaq mənim üçün daha da müqəddəsləşir. Mənə sehrli bir qüvvə gəlir. Elə bir qüvvə ki, mən onun qüdrəti ilə yenilməz oluram, odlardan keçib bu əcdadımın mədfəni olan torpağı qorumağa özümdə tükənməz bir qüvvə duyuram.

İnsanların qəlbinə poeziya günəşinin işığını salan sənətkara eşq olsun!

Tədqiqatçı M.Əsədli,
Yusif Ziyannın nəvəsi Bəhram Talibov,
nəticəsi Yusif Talibov (soldan sağa)

Akademik Kamal Talibzadə qohumlarla

Yusif Ziyannın oğlu Tələt Talibzadə həyat yoldaşı və övladı Davidlə (əvvəl Cavid)

Yusif Ziyannın nəvəsi Zemfira xanım oğlu Tələtlə